

לכבוד שבת סיום ספר שמות והקמת המשכן - א' בניסן.¹
לכבוד פרשת החודש, "מחר חודש" ניסן² ותקופת האביב.³

משל המערה והים

פסיקתא רבתי פרשה ה, שיר השירים רבה פרשה ג סימן א

כתוב: "הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך" וכאן כתוב: "וכבוד ה' מלא את המשכן". אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: למה הדבר דומה? למערה פתוחה על שפת הים. געש הים ונתמלאה המערה והים לא חסר. כך, אף על פי שכתוב: "וכבוד ה' מלא את המשכן", העליונים והתחתונים לא חסרו.⁴

שמות רבה פרשה מה סימן ג

אתה מוצא (שכתוב): "וידבר ה' אל משה", "ויאמר ה' אל משה", וכן אתה מוצא (שכתוב): "ויאמר משה אל ה'", "וידבר משה אל ה'" - משל למערה שהיא נתונה לשפת הים. עלה הים ומלאה. לא היה הים זז משם, אלא מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה לים.⁵

דרשן טוב איננו רק אדם בעל מחשבה מעמיקה, איש ספר, יושב אוהלים. דרשן טוב הוא גם "בעל נפש", אדם המכיר את סביבתו האנושית והפיסית, בעל עין רגישה ובוחנת היודעת להתבונן בטבע ובנוף, להתפעל מהמראות הקסומים. כל מי שמטייל בארץ לאורך חופיה, בחוף הבונים, במערות ראש הנקרה ("סולמה של צור" בלשון המדרש), מכיר היטב את החיזיון היפה של הים הגועש והממלא את המפרצונים, ואח"כ בשוך הגל, חוזרים המים אל הים. אלא שצריך להיות "דרשן טוב" על מנת לקשר תופעת טבע כזו עם רעיונות נשגבים כמו ירידת השכינה לארץ, על מנת לנוע הלוך וחזור בין הטבע ובית המדרש. וזה מה שעושה את המדרש, בפרט המדרש הארצישראלי, לספרות כה יפה המדברת, יותר ויותר, גם אלינו, אלה שחיים בארץ כאן ועכשיו.

כתוב: "הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך" וכאן כתוב "וכבוד ה' מלא את המשכן". אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: למה הדבר דומה? למערה פתוחה על שפת הים. געש הים ונתמלאה המערה והים לא חסר. כך, אף על פי שכתוב "וכבוד ה' מלא את המשכן", העליונים והתחתונים לא חסרו.

מדרש זה, משיר השירים רבה, דן בפרובלמטיקה הידועה של "הורדת השכינה" או "צמצום השכינה": כיצד ייתכן שהאינסופיות תיכנס בעולם סופי ומוגבל? כיצד אפשר להוריד את האלוהות לארץ? "שלושה דברים שמע משה ונרתע לאחוריו, [אחד מהם]: בשעה שאמר לו: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". ניחא "ועשו לי מקדש", אך איך ייתכן "ושכנתי בתוכם"? ניחא אם האדם רוצה להקים לעצמו "מקדש מעט", מקום בו יוכל להתייחד

¹ מסכת שבת דף פז עמוד ב: "ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן. תנא: אותו יום נטל עשר עטרות; ראשון למעשה בראשית, ראשון לנשיאים, ראשון לכהונה, ראשון לעבודה, ראשון לירידת האש, ראשון לאכילת קדשים, ראשון לשכון שכינה, ראשון לברך את ישראל, ראשון לאיסור הבמות, ראשון לחדשים". ראה דברינו [אחד בניסן](#) בפרשה זו (החודש).
² מסכת ראש השנה פרק א משנה א: "ארבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים". קהתי שם: "למלכים - למניין שנות המלכות של מלכי ישראל ... מקיש הכתוב מלכות שלמה ליציאת מצרים, מה יציאת מצרים בניסן אף מלכות שלמה מניסן". מלכי אומות העולם נמנים מאחד בתשרי שהוא ראש השנה האוניברסלי (את רוב העטרות נטל תשרי, ראה דברינו [היום הרת עולם](#) בראש השנה. אבל מלכי ישראל נמנים מאחד בניסן שכן מלכותם מבוססת על יציאת מצרים. ולרגלים - "חג הפסח שהוא בחודש ניסן הוא הרגל הראשון בשנה ... שאין אדם עובר על בל תאחר אלא אם עברו עליו שלושה רגלים כסדרם, פסח שבועות וסוכות" (קהתי שם). ומעניין לציין את לשון המשנה שלאחר הכותרת "ארבעה ראשי שנים הם" היא מתחילה דווקא בניסן ולא בתשרי!

³ בראשית רבה יג יב: "אמר ר' שמעון בן גמליאל: ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה: ארץ, תבל, אדמה, ארץ - ארץ - כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה. תבל - כנגד תקופת תמוז שהיא מתבלת את פירותיה. אדמה - כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין בולין של אדמה. ארץ - כנגד תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה". ראה דברינו [תקופת טבת](#) בפרשת ויגש.

⁴ מדרשמשל זה מופיע במקורות רבים נוספים: במדבר רבה יב ד, פסיקתא דרב כהנא פרשה א, מדרש תנחומא ויקהל ז ועוד. והדגש בכולם הוא שהים איננו חסר. שכבוד ה' בעולם לא נפגם בעקבות ירידת השכינה למשכן. כלשון במדבר רבה יב ד: "רעש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כלום. כך אהל מועד נתמלא מזיו השכינה והעולם לא חסר כלום".

⁵ לנוסח זה מצאנו רק מקבילה אחת, בתנחומא בובר פרשת כי תשא סימן יד.

ולתבונן באינסופיות עד כמה ששכלו הסופי מגיע. אבל השכינה, האלוהות האינסופית, כיצד היא יכולה לרדת לארץ ולשכון בתוך "אמה על אמה"?⁶

הדרשן איננו פילוסוף, הדרשן מציג את השאלה במלוא עמקותה ועונה עליה באמצעות המשל. הביטוי מסביב, הוא אומר, לכו לשפת הים, מקום בו נפגשים אנכית שמים וארץ ואופקית ים ויבשה. שימו לב לנקודת המפגש המדויקת של הים עם המפרצונים המשוונים של חוף הבונים ועם מערות "רגל הפיל" של ראש הנקרה. ראו את הים והמערה. ראו איך הטבע מתעתע בכם. נדמה לכם שהמערה היא מעיין נובע המכיל מים משלו. ולא היא, כל המים שיש במערה באים מהים. והים איננו חסר. אינסוף פחות אחד הוא אינסוף וגם אינסוף פחות מיליון הוא עדיין אינסוף. אין זו תשובה מלאה לשאלה של "צמצום השכינה" - זה "רק" משל. זה כוחו של הדרשן מול הפילוסוף - הוא "רק" ממשל וממשיל משלים.⁷

אתה מוצא (שכתוב): "וידבר ה' אל משה", "ויאמר ה' אל משה", וכן אתה מוצא (שכתוב): "ויאמר משה אל ה'", "וידבר משה אל ה'" - משל למערה שהיא נתונה לשפת הים. עלה הים ומלאה. לא היה הים אז משם, אלא מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה לים.

המדרש השני, שמות רבה, צועד צעד משמעותי קדימה כאשר הוא מצביע על ההדדיות שבין הים והמערה: "מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה [חוזרת ונותנת] לים". להבנת מדרש זה יש לעיין היטב בספר שמות פרק לג עליו מבוסס המדרש. פרק זה מציג את הדיאלוג השני בין משה לקב"ה לאחר חטא העגל. הדיאלוג הראשון כבר מאחרינו. עברנו את ההתפרצות הראשונה בה אומר הקב"ה למשה: "רד כי שחת עמך" ומשה עונה לו: "שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך". אנחנו כעת בדיאלוג השני, בהפקת לקחים לטווח הארוך. מה עושים בעקבות הנפילה הגדולה של חטא העגל? איך ממשיכים מכאן? הקב"ה מציע דרך אחת, משה לא מוותר ודורש דרך אחרת. הוויכוח הוא מהותי ונוקב: על מקומו של השליח - המלאך, על ראיית כבוד ה', על ייחודו של עם ישראל ועוד. אך עינו החדה של הדרשן שמה לב לא כל כך לתוכן הדיאלוג כמו לעצם קיומו וצורתו: "ויאמר ה' אל משה... וכנגדו: "ויאמר משה אל ה'...". שימו לב, אומר הדרשן: יש כאן דיאלוג! זו לא "הנחתה מלמעלה", זה לא "אנכי ה' אלהיך" של מעמד הר סיני בקולות וברקים ואש ועשן, זה דו-שיח.

רכוב על כנפי דמיונו נזכר הדרשן בים ובמערה. שמא בכל זאת תנועת המים בין המערה לים היא לא חד-סטריית כפי שזה נראה במבט ראשון. שמא גם למערה יש מה לומר. ודאי שההשראה הראשונה באה מלמעלה: "געש הים ונתמלאה המערה" - מעמד הר סיני, "וידבר א-להים.. לאמור". אבל לאחר ההתגלות הגדולה שוב אין דרך חזרה, יש דיאלוג. נכון שבעצם הירידה לעולם האנושי והסופי לא נפגמה האינסופיות "והים איננו חסר". אבל מכאן ואילך גם לבני האדם יש מה לומר: "ויאמר משה אל ה'... וידבר משה אל ה'...". "מכאן ואילך הים נותן למערה והמערה לים". ולא עוד, אלא שהים כבר לא יכול בלי המערה "לא היה הים אז משם". ומי בכלל אמר שהמים שייכים לים יותר מאשר למערה? הדדיות זו מתקשרת מיד אל הרעיון של "לא בשמים היא", "נצחוני בני, נצחוני בני", "אני ואתם נשאל לבית דין של מטה", "מתיבתא דארעא כנגד מתיבתא דרקיעא" - כל אותן אמרות חז"ל המאששות את כוחו של בית הדין האנושי מול התורה האבסולוטית האלוהית.⁸

צריך להיות דרשן טוב על מנת לקשר את פסגת המחשבה עם יפי הטבע הפשוט. אבל צריך גם להיות "קורא טוב" על מנת להעריך את המדרש אפילו מעבר למה שהדרשן חשב או רצה לומר. הקורא הטוב יגלה שיש פה עוד רובד נסתר שהדרשן לא היה יכול להגיד בפה מלא שהרי "אין הנחתום מעיד על עיסתו". רובד זה הוא היצירה המדרשית עצמה - הממשלת, היוצרת והמחדשת בכוח מִפְּהָ משלה. המדרש הוא המערה החוזרת ונותנת לים, לים ההגות והמחשבה היהודית והכלל-אנושית ולמקרא. ויש אפילו עוד רובד: הקורא עצמו הוא עוד מערה

⁶ ראה למשל שיטת ר' יוסי במסכת סוכה דף ה עמוד א: "רבי יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו טז).

⁷ ואגב העתקת המשל לנמשל הוא פותח פתח עיוני "קטן" נוסף, כשהוא אומר שלא רק העליונים לא חסרו מהורדת השכינה למשכן, אלא גם התחתונים. "אהל מועד נתמלא מזיו השכינה והעולם לא חסר כלום". איזה עולם? גם העולם המציאותי שלנו לא חסר! ⁸ ראה דברינו [משל למלך שהייתה לו בת יחידה](#) בפרשת תרומה. הים - המלך, לא יכול לעזוב את בתו שבמערה.

החוזרת ונותנת לדרשן ולים המדרש את המשוב שבלעדיו לא תיתכן שום יצירת תרבות ואין טעם בשום משל או מדרש.

חזק חזק ונתחזק

שבת שלום, חודש טוב

תקופה נעימה ואביב שמח

מחלקי המים